

Dr hab. Piotr Zakrzewski, prof. ucz.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0003-4981-1480

e-mail: piotr.zakrzewski@kul.pl

Ustawowy typ spółki handlowej jako granica wolności zrzeszania się w kodeksie spółek handlowych

Statutory type of commercial company as the limit of freedom of association in the Commercial Companies Code

Streszczenie

Celem artykułu jest ustalenie granic wolności zrzeszania się wspólników spółek handlowych. Są one wyznaczone przez zamknięty katalog takich spółek, ponieważ implikuje on istnienie cech poszczególnych typów spółek. Nie można więc pogodzić się z dominującą oceną, że cechy te są wyznaczone przez elementy przedmiotowo istotne umowy spółki danego typu. Tak samo należy ocenić próbę ustalenia cech typu spółki z wykorzystaniem elementów przedmiotowo istotnych i wybranych przepisów. Jeszcze inni odpowiedzi nie-słusznie poszukują w naturze spółki. Te propozycje nie mogą służyć ustaleniu kluczowych cech danego typu spółki. Rozwiązanie przynosi koncepcja idei przewodniej i ustalone na jej podstawie cechy kluczowe danego typu spółki.

Słowa kluczowe: wolność umów w prawie spółek, atypowe spółki, cechy spółki handlowej

JEL: K15, K20, K22

Abstract

The aim of this article is to establish the limits of freedom of association of partners in commercial companies. They are determined by a closed catalogue of such companies, because it implies the existence of features of individual types of companies. Therefore, one cannot reconcile oneself with the dominant assessment that these features are determined by the substantively significant elements of the company agreement of a given type. The same assessment should be made of an attempt to establish the characteristics of a company type based on substantively significant elements and selected provisions. Still others wrongly seek answers in the nature of the company. These proposals cannot establish the key features of a given type of company. The solution is provided by the concept of the leading idea and the key features of a given type of company established on its basis.

Keywords: freedom of contract in company law, atypical companies, features of a commercial company

Zagadnienia problemowe i wstępne założenia

Problematyka wolności zrzeszania się w prawie spółek handlowych¹ (Zakrzewski, 2023, s. 255 i n.) – kwalifikowana prze-ważnie w piśmiennictwie jako wolność umów (art. 353¹ k.c. w zw. z art. 2 k.s.h.) (Tarska, 2012, s. 91 i n.; 2016, s. 244 i n.; 2022, s. 6 i n.; Sołtyński & Moskwa, 2016, s. 1009; Kidyba, 2017, s. 25–26; Romanowski, 2016, s. 176–177; Okolski i in., 2000, s. 6; Kwaśnicki, 2010, s. 78) – jest bardzo istotna zarówno z punktu widzenia teoretycznego, jak i praktycznego. Chodzi przy tym nie tylko o ustalenie podstawy prawnej wskazującej na obowiązywanie wspomnianej wolności w prawie

spółek, ale także o wyznaczenie jej zakresu, czyli ustalenie składników wolności współtworzących wspomnianą zasadę, a ponadto o zarysowanie granic wspomnianej wolności.

W odniesieniu do ostatniego z wymienionych zagadnień kluczową rolę należy przypisać art. 1 § 2 k.s.h., który wymienia ustawowe typy spółek handlowych². W piśmiennictwie wskazuje się powszechnie, że wyliczenie to tworzy *numerus clausus* spółek, co oznacza że inne spółki niż wymienione nie mogą być tworzone przez wspólników (Szajkowski, 2023, s. 4; Szumański, 1999, s. 414; Westermann, 1970, s. 7; Szwaja, 1994, s. 213; Tarska, 2012, s. 97; 2016, s. 244; 2022, s. 8 i n.; Sołtyński, 1994, s. 43, 68; Kidyba, 2017, s. 19; Kopaczyńska-Pieczniak, 2017, s. 26; Litwińska, 2001, s. 6 i n.). Tym samym

przepisy wydają się ograniczać wolność zrzeszania się, wyłączając z niej element wolności w postaci swobody zawierania nieprzewidzianych w przepisach typów umów spółek. Jednocześnie w piśmiennictwie, pomimo przyjmowania zamkniętego katalogu spółek, dopuszcza się tworzenie takich atypowych spółek (Kidyba, 2001, s. 11; Kopaczyńska-Pieczniak, 2017, s. 26; Tarska, 2022, s. 8 i n.).

Z perspektywy art. 244 k.c., którego wspomniany art. 1 § 2 k.s.h. jest bliźniaczą kopią – z tą różnicą, że wymienia on ustawowe typy ograniczonych praw rzeczowych – przywołany pogląd można uznać do pewnego stopnia za sprzeczny z ustawą. Przynajmniej tak należałoby ocenić pogląd o swobodzie tworzenia atypowych ograniczonych praw rzeczowych. W istocie jednak wspomniana sprzeczność z ustawą nie występuje w przypadku spółek. Pomimo bowiem tego, że zarówno w prawie rzeczowym, jak i prawie spółek ustawodawca, kierując się tymi samymi względami, ustanowił zamknięty katalog ograniczonych praw rzeczowych i spółek, to w przypadku tych ostatnich szerzej określił zakres wolności zrzeszania się. W prawie spółek zasada wolności zrzeszania się konkuruje z zamkniętym katalogiem spółek.

Spośród wspomnianych już wyżej problemów najbardziej doniosły i złożony wydaje się ostatni ze wspomnianych. Polega on na tym, w jaki sposób wyznaczyć granicę swobody kształtowania treści umowy spółki, np. powołując atypową spółkę handlową, gdy żaden przepis szczególny lub klauzula generalna nie zakazują czegoś wyraźnie (np. art. 37 k.s.h., art. 5 § 2 pr. spółdz.³). Nawet wówczas wolność wspólników w kształtowaniu treści umowy lub statutu spółki nie jest nieograniczona. Muszą oni respektować jej generalne ograniczenia wynikające z katalogu zamkniętego ustawowych typów spółek, wyliczonych w art. 1 § 2 k.s.h.

Innymi słowy problemem jest ustalenie tego, jak daleko mogą się posunąć wspólnicy, korzystając z przyznanej im wprost wolności kształtowania treści umowy spółki, tworząc atypowe spółki handlowe. Odpowiedzi na to pytanie nie wolno sprowadzać do stwierdzenia, że pewne przepisy *ius cogens*, semiimperatywne i klauzule generalne wprost wyłączają wolność kształtowania treści umowy spółki w pewnych obszarach, a poza tym jest ona nieograniczona.

Tak postawiony problem nie występuje w przypadku wolności umów w prawie zobowiązań, którego przepisy mają w zdecydowanej większości charakter dyspozytywny. Nie ma więc potrzeby zastanawiania się, czy strony umowy zobowiązującej, dowolnie kształtując jej treść, nie naruszają ustawowych typów umów. Tymczasem typy spółek są wyznaczane w znacznej mierze przez przepisy bezwzględnie wiążące, a wspólnicy muszą respektować wynikające z nich generalne ograniczenia. Pokazuje to specyfikę zagadnienia wolności zrzeszania się w prawie spółek. Artykuł dotyczy granic wolności zrzeszania wszystkich typów spółek handlowych. Z uwagi jednak na to, że każdy typ takiej spółki może generować i często generuje szczegółowe problemy przy określaniu granic wolności umów, muszą one zostać pominięte z wyjątkiem tych dotyczących spółki jawnej, choć także w ograniczonym zakresie. Założenia te wynikają z ograniczonych ram artykułu.

Pojęcie ustawowego typu spółki handlowej

Przepisy dają bardzo wyraźną podstawę do wyróżnienia typu nazwanej spółki handlowej, a tym samym poszukiwania jej cech, co ma bardzo istotne znaczenie w kontekście pytań o granice wolności zrzeszania się (art. 1 § 2 k.s.h.). Poszukiwanie jej granic w cechach typu spółki jest bardziej precyzyjne niż upatrywanie ich np. w istocie spółki jawnej (Allerhand, 1998, s. 123). Trudno wprawdzie podważać trafność takiego kryterium, ale jest ono jednocześnie mało precyzyjne i bardziej intuicyjne. Jest użyteczne w praktyce, kiedy pojawia się pytanie o dopuszczalność konkretnego postanowienia umowy spółki. Abstrakcyjne podejście wymaga jednak sformułowania odpowiedzi na pytanie, czym jest np. istota spółki jawnej?

Zwolennicy występowania wolności umów w prawie spółek jej granic poszukują, co oczywiste, w ustawach, klauzulach generalnych oraz, co istotne, w naturze stosunku spółki handlowej (art. 2 k.s.h. w zw. z art. 353¹ k.c.) (Tarska, 2012, s. 91 i n., 112; 2016, s. 262; Kidyba, 2001, s. 11; Kopaczyńska-Pieczniak, 2017, s. 55). To ostatnie kryterium jest o tyle ważne, że pozwala ustalić granice wolności wspólników w kształtowaniu treści umowy spółki, gdy żaden przepis lub klauzula generalna jej wprost nie wyłącza. Ponownie jednak wymaga to w mojej ocenie ustalenia cech składających się na naturę stosunku spółki, na podstawie których następnie można wyznaczać granice wolności umów. W przeciwnym razie będziemy mogli sięgać po to kryterium jedynie w praktyce, zastanawiając się następnie, czy dany zapis umowny kształtujący stosunek spółki nie jest sprzeczny z jej naturą.

Odpowiedź na pytanie o granice wolności zrzeszania się wynika z art. 1 § 2 k.s.h., tj. zawartego w przepisie *numerus clausus* ustawowych typów spółek. Wprawdzie ustawodawca nie definiuje żadnej z nich, jak czyni to w przypadku ograniczonych praw rzeczowych (zob. art. 252, 285, 306 k.c.), ale skoro sformułował taki ustawowy katalog spółek handlowych, to można zasadnie przyjąć, że zawarł jednocześnie w przepisach pewne cechy poszczególnych typów spółek. Pozwalają one nie tylko odróżnić spółki osobowe od spółek kapitałowych, ale także wyróżnić każdy nazwany typ spółki z osobna. Wyznaczenie cech nazwanej spółki, np. spółki jawnej, stanowi generalną granicę swobody kształtowania treści umowy takiej spółki. Gdyby przyjąć, że typ nazwanej spółki pozbawiony jest takich cech, to katalog z art. 1 § 2 k.s.h. nie miałby normatywnego sensu. Korzystając z wolności zrzeszania się, można by w praktyce tworzyć spółki istotnie się od siebie różniące, pomijając przypadki, w których wyraźny przepis lub klauzule generalne czegoś zakazują.

Podobnie jak jest to w prawie zobowiązań, w którym występuje pojęcie „typu umowy”, także w prawie spółek spotyka się pojęcie „typu spółki handlowej”. Jest ono używane często zamiennie obok innych pojęć, jak „forma prawna”, „konstrukcja”, rodzaj lub pojęcie spółki (Szajkowski, 2023, s. 21; Kidyba, 2013, s. 30; Herbet, 2008, s. 221). Ta różnorodność pojęć używanych często bez przybliżenia znaczenia zamazuje obraz. Również pojęcia typu spółki używa się, nie wyjaśniając jego znaczenia. Można jednak sądzić, że ma się na myśli wów-

czas konkretną, nazwaną spółkę handlową, np. jawną, objętą regulacją ustawową, która odróżnia się cechami od innych, lub pewien rodzaj spółek, np. typ spółek osobowych (por. Szajkowski, 2023, s. 62).

Pojęcie typu spółki występuje natomiast powszechnie w niemieckiej, austriackiej i szwajcarskiej nauce (Meier-Hayoz & Forstmoser, 1998⁴, s. 247; Kneihs i in., 2011, s. 136), także w pewnej konfiguracji z innymi określeniami, np. „związanie typem”, „ograniczenie typem” (*Typenzwang*, *Typenbeschränkung*). Do typu rozumianego jako stosunek prawny odznaczający się pewnymi cechami ustawowymi, sięga się w celu zdefiniowania konkretnej spółki handlowej, spółdzielni itd., ale także zarysowania granic wolności zrzeszania się wspólników lub członków (Westermann, 1970, s. 12; Paulick, 1954, s. 10 i n.; 1956, s. 20 i n.).

Należy więc mówić o ustawowych typach spółek handlowych, czyli takich, które są określone przez przepisy *ius cogens*, co stanowi konsekwencję przyjęcia przez ustawodawcę zasady *numerus clausus* (art. 1 § 2 k.s.h.). Skoro więc typ ustawowy wynika z przepisów, to tym samym cechy składające się na ten typ są zawarte w przepisach. To trafne stwierdzenie jest jednak zbyt ogólne. Nie daje ono odpowiedzi, czy chodzi o wszystkie przepisy, także te dyspozytywne, regulujące typ spółki, czy jedynie niektóre nich, w szczególności o charakterze *ius cogens*? A może należy zawęzić krąg przepisów jedynie do tych, które kształtują *essentialia negotii* konkretnej umowy spółki?

Konstytuujące i kwalifikujące funkcje elementów przedmiotowo istotnych a typ spółki handlowej

Jeżeli w obszarze prawa zobowiązań mówi się o typie umowy nazwanej, to odwołuje się właśnie do przepisów określających elementy przedmiotowo istotne. Są to elementy treści czynności prawnej. Można je określić jako wynikające z przepisów cechy danego typu czynności prawnej, bez których czynność ta nie dojdzie do skutku. Pozwalają więc one na prawną kwalifikację danej czynności do konkretnego typu czynności przewidzianej w przepisach. Dalszą konsekwencją jest wywołanie określonych dla danego typu czynności skutków prawnych (art. 56 k.c.). Wyróżnienie elementów przedmiotowo istotnych treści czynności prawnej jest dokonywane dla określenia skutków tego typu czynności prawnej (zob. m.in. Radwański, 1985, s. 531–532; 2008, s. 249; Safjan, 2008, s. 307). Przyjmuje się, że elementy przedmiotowo istotne znajdują się w przepisie otwierającym regulację typu umowy nazwanej (Radwański, 1985, s. 532; 2008, s. 249).

Funkcje konstytuujące i kwalifikujące elementów przedmiotowo istotnych czynności prawnej do danego typu czynności nie zawodzą, szczególnie gdy chodzi o przyporządkowanie do niej właściwych przepisów. Nie zawsze tak jednak jest, np. jeżeli kwalifikacja umowy zależy od właściwości podmiotów w niej uczestniczących (np. umowy leasingu) (Radwański, 1981, s. 532). Sądzę, że elementy przedmiotowo istotne

mogą także zawodzić, gdy chcemy wskazać „istotę” umowy lub, mówiąc inaczej, cechy typu umowy. Dostrzega się to także w piśmiennictwie, gdy zwraca się uwagę na zawodność elementów przedmiotowo istotnych, ponieważ nie zawsze dają wystarczające podstawy do odróżnienia jednego typu umowy od drugiego. Wtedy, dokonując kwalifikacji czynności do danego jej typu, proponuje się sięgnięcie do całości regulacji prawnej, w tym także do elementów nieistotnych (Gawlik, 1971, s. 12; Katner, 2018, s. 10; Radwański & Panowicz-Lipska, 2012, s. 8⁵).

Współcześnie pojęcia treści czynności prawnej nie utożsamia się z powstałym wskutek zawarcia umowy stosunkiem (art. 56 k.c.). Elementy przedmiotowo istotne nie obejmują więc tych cech stosunku prawnego, które wynikają z przepisów współkształtujących ten stosunek w sposób istotny. Z tego powodu elementy przedmiotowo istotne jako kryterium pozwalające dokonać kwalifikacji prawnej stosunku prawnego zawodzą wszędzie tam, gdzie stosunek jest regulowany przez przepisy bezwzględnie wiążące i semiimperatywne, które współkształtują ten stosunek niezależnie od woli stron. Jest to m.in. przypadek spółek handlowych.

Wynikająca z przepisu osobista odpowiedzialność wspólnika spółki cywilnej wydaje się jedną z kluczowych cech stosunku spółki cywilnej. Gdybyśmy oparli się jedynie na wyznaczającym elementy przedmiotowo istotne spółki cywilnej art. 860 k.c., to musielibyśmy uznać, że osobista odpowiedzialność wspólników nie jest cechą stosunku spółki cywilnej. Można się oczywiście zgodzić, że jedynie art. 860 k.c. określa elementy przedmiotowo istotne umowy spółki cywilnej, ale trudno przyznać, że tylko te cechy kwalifikują prawnie spółkę cywilną. Przywołany przepis pomija wiele cech stosunku spółki, jak choćby nieodłącznie związany ze nią stosunek wspólności łącznej. Innymi słowy elementy przedmiotowo istotne z art. 860 k.c. są zbyt ogólne i nie oddają istoty spółki cywilnej, a jedynie wyrażają stosunek prawny, którego strony dążą do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego.

Lektura piśmiennictwa dowodzi w mojej ocenie trafności powyższej obserwacji o zawodności elementów przedmiotowo istotnych z art. 860 k.c. jako konstytuujących i kwalifikujących prawnie stosunek spółki cywilnej. Zwraca się uwagę na zbyt ogólną definicję spółki cywilnej z art. 860 k.c. W efekcie nie jest możliwe ustalenie cech stosunku spółki cywilnej na podstawie wspomnianego przepisu. Wspomniany cel można osiągnąć tylko, uwzględniając całokształt regulacji poświęconej spółce cywilnej. W ten sposób można odróżnić stosunek spółki cywilnej od innych, podobnych do niej stosunków prawnych, np. konsorcjum, (Pyziół, 2019, s. 4; zob. Herbet, 2021, s. 52–53; Herbet, 2008, s. 197, 215; por. Podleś, 2015, s. 20, 25–26; Włodyka, 2000, s. 259; 1986, s. 43–45). Innymi słowy cechy stosunku spółki cywilnej można określić, odwołując się jedynie do całokształtu regulacji. Artykuł 860 k.c. jest tu niewystarczający. Zawarte w nim elementy przedmiotowo istotne są zbyt ogólne. Nie każdy stosunek mający wspomniane elementy będzie spółką cywilną.

Silną krytykę założenia, że umieszczony na wstępie kompleksu norm opis kluczowych elementów umowy (*Vertragstatbestand*, np. § 433 n. k.c.⁶) mieści definicję umowy lub cechy

typu umowy, spotkać można w piśmiennictwie niemieckim. Kiedy więc jest mowa o pojęciu stosunku zobowiązaniowego, chodzi tam jedynie o skrócony opis najważniejszych obowiązków i interesów, bez roszczeń o zupełność tego opisu lub pojęciową ostrość. Nie są więc one pełną definicją stosunku prawnego. Nie przedstawiają także definicji umowy, ponieważ nie określają kluczowych elementów, których uzgodnienie warunkuje zawarcie umowy (Westermann, 1970, s. 105–106). Ten opis kluczowych elementów umowy nie może być identyfikowany z typem umowy, ponieważ ten ostatni może zostać ustalony przy użyciu kompleksu norm (Westermann, 1970, s. 106).

Aby rozwinąć tę myśl, należy podać przykład. Obowiązek odebrania rzeczy przez kupującego jest tylko konsekwencją zawarcia umowy sprzedaży. Nie jest to cecha typu umowy sprzedaży. Bardziej typowa jest cecha odpowiedzialności z tytułu rękojmi. Pojęcie typu umowy nie pokrywa się więc z wysuniętym na czoło kompleksu norm opisem stanów faktycznych umów (Westermann, 1970, s. 106). Odnosząc to do polskich przepisów, trzeba zauważyć, że art. 535 k.c. nie mieści w sobie definicji sprzedaży, ponieważ kwestia uzgodnienia jej postanowień, np. ceny i przedmiotu, wymaga uwzględnienia innych przepisów (art. 536, art. 555 k.c.). Słabość tę dostrzega się w mojej ocenie, ponieważ pojęcie elementów istotnych proponuje się zastępować pojęciem minimalnych (koniecznych) elementów umów. Ich ustalenie wymaga sięgnięcia do wielu przepisów (Radwański, 1985, s. 536).

Jeżeli ten zarysowany sceptycyzm dotyczący zdolności kwalifikujących elementów przedmiotowo istotnych odniesiemy do umowy spółki, to można żywić uzasadnione przekonanie, że ulega on jedynie pogłębieniu. Przepis „otwierający” regulację dotyczącą konkretnego typu spółki, np. spółki z o.o. (art. 151 k.s.h.), zupełnie nie przypomina przepisów prawa zobowiązań dotyczących umów nazwanych (np. art. 535 k.c.). Nie zawiera on elementów przedmiotowo istotnych umów spółki z o.o. Trudno także uznać, wbrew niekiedy wysuwanym w piśmiennictwie poglądom, że mieści on definicję ustawową spółki, np. spółki jawnej (zob. art. 22, 86, 102, 125 k.s.h.) (zob. m.in. Szajkowski & Tarska, 2012, art. 22, nb. 1; Sołtysiński, 2012, art. 22, nb. 1; Kidyba, 2013, s. 29; Moskwa & Napierała, 2013, s. 171; Dumkiewicz & Matysiak, 2023, s. 243; Pyziół, 2019, s. 37, 44). Jeżeli tak jest, to jedynie w bardzo ograniczonym zakresie. Z kolei przepisy regulujące treść umowy konkretnego typu spółki wymagają często postanowień, które są niewątpliwie istotne w praktyce gospodarczej, np. oznaczenia firmy, siedziby itp. (art. 25, 157, 304, 3005 k.s.h.), ale trudno je uznać za elementy przedmiotowo istotne kwalifikujące daną umowę do typu konkretnej umowy spółki. Można więc odnieść wrażenie, że regulacja dotycząca spółek nie jest ukształtowana przez ustawodawcę tak jak część szczegółowa prawa zobowiązań. Konsekwencją tego powinna być rezygnacja z doszukiwania się elementów przedmiotowo istotnych danego typu umowy spółki w celu jej prawnej identyfikacji. Nie ulega wątpliwości, że przepisy określają obligatoryjną treść typu umowy spółki, ale trudno się zgodzić, że mieszczą one elementy przedmiotowo istotne konkretnego typu spółki. Nie oznacza to, że typ konkretnej spółki nie ma cech odróżniających ją od innej takiej spółki.

Jak była o tym mowa, one muszą istnieć, ponieważ w przeciwnym razie katalog zamknięty spółek handlowych pozbawiony byłby sensu normatywnego. Te cechy należy jednak wyprowadzić nie z przepisu „otwierającego” regulację typu spółki (np. art. 22 k.s.h.) czy mieszczącego obligatoryjną treść jej umowy (np. art. 25 k.s.h.), ale z całokształtu regulacji dotyczącego danego typu spółki, o czym szerzej poniżej.

Należy zauważyć, że sposób regulacji przyjęty w prawie spółek, polegający na rezygnacji z posługiwania się w przepisie otwierającym elementami przedmiotowo istotnymi konkretnego typu spółki, nie odbiega od niemieckiej regulacji. Zgodnie z § 1 niemieckiej ustawy z 20.04.1892 r. o spółce z ograniczoną odpowiedzialnością⁷ spółka ta może być tworzona w każdym ustawowo dopuszczalnym celu, a § 3 ust. 1 tej ustawy wskazuje, że umowa spółki powinna określać: firmę i siedzibę przedsiębiorstwa, przedmiot przedsiębiorstwa itp. Podobnie jest w uznawanym za nowoczesny holenderskim kodeksie cywilnym (Mincke, 2022, s. 213). Wydaje się, że w pewnej przynajmniej części inaczej jest w przypadku prawa szwajcarskiego, które w art. 552 federalnej ustawy dotyczącej uzupełnienia szwajcarskiego kodeksu cywilnego z 30.03.1911 r. (część piąta: prawo zobowiązań⁸) stanowi, że spółką jawną jest spółka, w której dwie lub więcej osoby bez ograniczenia odpowiedzialności wobec wierzycieli spółki zrzeszają się w celu prowadzenia w sposób kupiecki przedsiębiorstwa pod wspólną firmą (Guhl i in., 1991, s. 596–597).

Pomimo jednak braku podstaw do doszukiwania się elementów przedmiotowo istotnych umów spółek w polskim piśmiennictwie podjęto się tego zadania. Od razu należy zauważyć, że dostrzeżono jednak słusznie szczupłość i tym samym niedostatek przepisów określających obligatoryjną treść umowy spółki do osiągnięcia tego celu (art. 25, 91, 105, 130, 157, 300⁵, 304 k.s.h.). Rozszerzono więc katalog przepisów, z których próbuje się wywieść elementy przedmiotowo istotne konkretnej umowy spółki. W przypadku spółki jawnej jest to obok art. 25 k.s.h. także art. 3 i 22 k.s.h. W efekcie za elementy przedmiotowo istotne umowy spółki jawnej uznaje się przeważnie: wspólny cel w postaci wniesienia wkładów, prowadzenie przedsiębiorstwa pod wspólną firmą i oznaczenie przedmiotu działalności. Pozostałym postanowieniom umownym spółki jawnej z art. 25 k.s.h. nie nadaje się już przymiotu elementów przedmiotowo istotnych. Część doktryny określa je mianem składników obligatoryjnych lub koniecznych (zob. m.in. Lic, 2023, art. 25, nb. 3; Kidyba, 2017, s. 30; Borowy, 2022, art. 22, nb. 3, art. 25, nb. 1; Nita-Jagielski, 2022, art. 25, nb. 8–9; Kopaczyńska-Pieczniak, 2017, s. 255, 264; 2019, s. 87; Kruczałak, 1998, s. 52; Moskwa & Napierała, 2013, s. 177; Dumkiewicz & Matysiak, 2023, s. 271–272; Strzępka & Zielińska, 2015, art. 22, nb. 3, art. 25, nb. 1; Spyra, 2022, art. 3 nb. 1; Sołtysiński & Moskwa, 2016, s. 1006–1007; Promińska, 2012, s. 10; Promińska & Kappes, 2020, s. 184).

Takie podejście podważa zasadność mówienia o elementach przedmiotowo istotnych w takim sensie, w jakim czyni się to przeważnie w prawie zobowiązań. Artykuł 22 k.s.h. nie może być traktowany jako wyłącznie określający postanowienia istotne treści umowy spółki jawnej, ponieważ ważne cechy tej spółki, o których jest tam mowa, np. osobista odpowiedzialność wspólników za zobowiązania spółki, wynikają z in-

nych przepisów. Przyznanie, że art. 25 k.s.h. niekiedy jedynie konkretyzuje postanowienia przedmiotowo istotne, wskazane już w art. 3 k.s.h., a niekiedy w ogóle ich nie statuuje, podważa założenie, że przepis określający treść umowy mieści elementy przedmiotowo istotne. Z kolei art. 3 k.s.h. przypomina swoją treścią art. 860 k.c. i tym samym jest zbyt ogólny, aby wyznaczać elementy przedmiotowo istotne konkretnego typu spółki, nawet jeżeli miałyby być one konkretyzowane przez przepisy szczególne dotyczące tej spółki. W to szerokie pojęcie umowy spółki wpisuje się konsorcjum, spółka cywilna, ale także spółdzielnia itp. (Zakrzewski, 2005, s. 49 i n.).

Występujące w polskim piśmiennictwie podejście do przepisów mających stanowić podstawę do wyodrębnienia elementów przedmiotowo istotnych konkretnych typów spółek należy, jak sądzę ocenić, jako próbę określenia ich cech. Tyle tylko, że sięgnięcie w tym przypadku do kryterium elementów przedmiotowo istotnych umowy, obecnego na gruncie części szczegółowej prawa zobowiązań, polegających na przyznaniu im cech kwalifikujących i identyfikujących do typu umowy, nie okazało się pomocne. Nie należy podejmować takich wysiłków, a skupić się na ustaleniu cech składających się na konkretny typ spółki handlowej na podstawie całokształtu regulacji i wyabstrahować z niej cechy kluczowe.

Nie można nie zauważyć, że w piśmiennictwie, obok lub równoległe do wspomnianych powyżej prób określania elementów przedmiotowo istotnych umowy konkretnego typu spółki, wskazuje się także na jej cechy i dokonuje się prób jej charakterystyki⁹.

Natura stosunku spółki handlowej jako wyznacznik jego cech zasadniczych (istotnych)

Zwolennicy stanowiska zakładającego stosowanie zasady wolności umów w prawie spółek handlowych odwołują się – zgodnie z art. 353¹ k.c. w zw. z art. 2 k.s.h. – do pojęcia właściwości (natury) stosunku spółki¹⁰ jako jednej z granic wolności umowy. Dokonali oni adaptacji ustaleń nauki prawa zobowiązań dotyczących natury stosunku zobowiązaniowego do natury stosunku spółki (Tarska, 2012, s. 81 i n., 113–114, 115–116; Kopaczyńska-Pieczniak, 2017, s. 40; Gasiński, 2014, s. 292 i n.; przeciwnie Zakrzewski, 2023, s. 255 i n.). Efektem tych ustaleń jest m.in. przyjęcie istnienia cech składających się na naturę stosunku spółki handlowej. Oznacza to w mojej ocenie, że typ spółki został scharakteryzowany na podstawie innych cech niż jej elementy przedmiotowo istotne, wywodzone z przepisu „otwierającego” regulację danego typu spółki.

Niezbędne jest bliższe przyjrzenie się ustaleniom doktryny dotyczącym cech wyznaczających naturę stosunku spółki po uprzednim sięgnięciu do obszernego i zróżnicowanego dorobku piśmiennictwa prawa zobowiązań (zob. Machnikowski, 2006, s. 501 i n.; Trzaskowski, 2005, s. 281–300). Z treści art. 353¹ k.c. wynika jednoznaczny wniosek, że natura stosunku jest samodzielnym i odrębnym kryterium od dwóch pozostałych. Pomiędzy spotykanego niekiedy w literaturze poglądu przeciw-

nego (Machnikowski, 2006, s. 508) należy przyjąć, że są trzy różne kryteria ograniczające wolność umów. Nie ma także podstaw do akceptacji wysuwanych czasem poglądów utożsamiających naturę stosunku z zasadami słuszności (Łętowska, 2002, s. 368 i n.; Traple, 1997, s. 227–248; Pecyna, 2003, s. 166 i n.).

Według piśmiennictwa kryterium natury stosunku zobowiązaniowego polega na obowiązku respektowania wynikających z przepisów najistotniejszych cech stosunku zobowiązaniowego. Chodzi przy tym o generalne cechy każdego stosunku zobowiązaniowego, cechy pewnego rodzaju stosunku, np. konsumenckiego, oraz cechy konkretnego typu stosunku zobowiązaniowego, np. sprzedaży (Olejniczak, 2010, s. 35; Gutowski, 2019, s. 40; Safjan, 1993, s. 14; 2008, s. 920–921; Trzaskowski, 2005, s. 300; krytycznie wobec natury typu zobowiązania: Radwański, 2003, s. 125; Brzozowski, 2016, s. 162) Cechy istotne to takie, których pominięcie przez strony umowy prowadzi do „podważenia (istoty) nawiązanej więzi prawnej”, „znieszczenia więzi prawnej danego typu stosunku”, „utrata sensu gospodarczego” albo „wewnętrznej równowagi aksjologicznej”.

W prawie spółek z powodzeniem adaptowano z prawa zobowiązań z pewnymi zmianami rozumienie natury stosunku. Składają się na nią cechy pewnego modelu spółki rozumianej generalnie, jak i jako cechy konkretnego typu spółki wynikające z przepisów bezwzględnie i względnie wiążących oraz semiimperatywnych (Tarska, 2012, s. 113–116; zob. Gasiński, 2012, s. 626 i cyt. literatura, 2014, s. 301). Tym samym słusznie odrzuca się utożsamienie natury stosunku z zasadami słuszności (Tarska, 2012, s. 117). Przepisy względnie obowiązujące także współkształtują wzorcowy model spółki i zawarte w nim rozwiązania dotyczące rozkładu interesów (praw i obowiązków), przy czym ich rola jest inna od cech wyznaczanych przez przepisy bezwzględnie wiążące i semiimperatywne. Nie ograniczają one wolności stron, a jedynie dookreślają naturę stosunku spółki. Pełnią więc funkcję pomocniczą polegającą na rozstrzyganiu sytuacji wątpliwych (Tarska, 2012, s. 117).

Naturze stosunku przyznaje się drugorzędne znaczenie wobec granic wolności umów wyznaczonych przez ustawę i zasady współżycia społecznego. Przeciwdziała ona obchodzeniu zasady *numerus clausus* spółek. Z naruszeniem natury stosunku spółki handlowej mamy do czynienia jedynie wówczas, gdy jest ona istotnie wypaczona. Dokonując jednak takich ocen, trzeba brać pod uwagę znaczenie danej cechy składającej się na naturę stosunku, tj. czy pełni ona rolę „zasady” i wobec tego czy i w jakim zakresie dopuszczalna jest jej modyfikacja (Tarska, 2012, s. 124–125). Wskazano także wspólne cechy spółek (wspólność celu, współdziałanie współników jako sposób osiągnięcia celu spółki, wniesienie wkładu do spółki), cechy spółek osobowych (równość praw i obowiązków, pierwszorzędna rola elementów osobowych) i spółek kapitałowych (proporcjonalność praw do wniesionego kapitału, zbywalność udziałów i akcji). Przykładem cechy spółki osobowej jest zaangażowanie współników w działalność spółki (art. 29 § 1, art. 39 § 1 k.s.h.) (Tarska, 2012, s. 116).

Taki sposób postrzegania natury stosunków zobowiązaniowego i spółki handlowej nasuwa pewne zastrzeżenia, które są

zresztą podnoszone. Po pierwsze, skoro wspomniane cechy składające się na naturę stosunku wynikają z przepisów, to oznaczać to może niebezpieczeństwo dublowania przez kryterium natury kolejnego kryterium, którym jest ustawa (Machnikowski, 2006, s. 508). Będzie to miało miejsce wtedy, gdy przy wyjaśnianiu „natury” ograniczymy się jedynie do przepisów *ius cogens* i semiimperetywnych. Z kolei jeżeli rozszerzymy przepisy wyznaczające naturę stosunku także o przepisy względnie wiążące, to łatwo narazić się na zarzut, że w istocie nadajemy im charakter bezwzględnie wiążący (Machnikowski, 2006, s. 507). Po drugie, nie wiadomo, czym się kierować przy poszukiwaniu cech istotnych stosunku prawnego. Innymi słowy powstaje pytanie, które cechy typu spółki i dlaczego są istotne? Można odnieść wrażenie, że nieostre pojęcie natury stosunku doktryna zastąpiła – w celu jego wyjaśnienia – innym nieostрым pojęciem cech istotnych. Można się zgodzić, że operowanie pojęciem cech istotnych itp. może wystarczyć w praktyce przy ocenie konkretnych postanowień umownych, ale podejście naukowe wymaga większej precyzji.

Idea przewodnia a typ stosunku prawnego i jego cechy

Stosunek prawny, np. sprzedaż, nie może być z przyczyn oczywistych uregulowany w jednym przepisie. Ustawodawca posługuje się więc całym kompleksem norm, które są jednak przeniknięte tą samą „duchową jednością” odpowiadającą sprzedaży. Z tego powodu te kompleksy norm odznaczają się spójnością, jednolitością i są wyrazem jednolitej myśli ustawodawcy, który zamierzał uregulować pewien występujący w życiu układ interesów. W przypadku wspomnianej sprzedaży „duchowa jedność” jest wyrażona przez cel wymiany (Westermann, 1970, s. 108), który jest rozumiany jako zmniejszenie majątku sprzedawcy na rzecz majątku kupującego w zamian za odpowiednik w postaci sumy pieniężnej (Longchamps de Berier, 1938, s. 444). Ta duchowa jedność kompleksu norm pozwala wyprowadzić z nich cechy stosunku sprzedaży odpowiadające celowi wymiany (Waśkowski, 1936, s. 81–83; zob. także Pietrzykowski, 2017, s. 179 i n.).

Opierając się na wspomnianej duchowej jedności przenikającej kompleks norm regulujących dany stosunek, z którego da się wyprowadzić cechy (zasadnicze), proponowano rozumieć naturę stosunku (Trzaskowski, 2005, s. 308 n.). Jest to niewątpliwie cenna propozycja, która miałaby szansę rozwiązać wszystkie lub część z podniesionych powyżej zastrzeżeń wobec dominującego w piśmiennictwie rozumienia natury stosunku. Jednak koncepcja duchowej jedności kompleksu norm nie może być tylko sprowadzana do sposobu rozumienia występującego w art. 353¹ k.c. terminu natury stosunku. Niezależnie od tego pozwala ona ustalić cechy typu stosunku prawnego. Z tej perspektywy różnic między tak rozumianymi cechami składającymi się na naturę stosunku a cechami typu stosunku należy szukać z lupą.

W piśmiennictwie niemieckim także dostrzega się, że kompleksy norm budowane są wokół pewnej myśli przewodniej.

Zbyt ogólne jest więc twierdzenie, że typ stosunku prawnego wynika z całokształtu regulacji. Wymaga to sprecyzowania. Niezbędne jest odwołanie się do idei przewodniej (*Leitidee*). Jest ona rozumiana jako główna decyzja wartościująca dla występującej w życiu konstelacji interesów. Wykrycie tej idei wymaga wykładni wszystkich norm wraz z celem regulacji i jej całościowym sensem. Ponieważ typ i elementy „definicji” zawarte w przepisie otwierającym, np. art. 860 k.c., nie zawsze się pokrywają, niezbędne jest sięgnięcie także do przepisów dyspozytywnych, które ideę przewodnią także odzwierciedlają (Westermann, 1970, s. 107). Ze wspomnianej idei przewodniej wynikają pewne spójne z nią kompleksy normy prawnych, z których można wyprowadzić kluczowe dla tego stosunku prawnego cechy zgodne ze wspomnianą ideą. Niczym otaczające pień gałęzie tworzące koronę drzewa kompleksy norm zbudowane są wokół wspomnianej idei przewodniej. Z norm tych wynikają kluczowe cechy, które z kolei rozrastają się na mniejsze „podcechy” (Westermann, 1970, s. 107). Przykładowo z pojęcia spółki cywilnej można wyciągnąć wniosek, który nie jest wprost w niej wyrażony (zob. § 705 n. k.c.). Spółka cywilna jest związkiem, który służy realizacji niezbyt znaczących gospodarczo celów. W przeciwnym razie przepisy, takie jak § 709 n. k.c. regulujący prowadzenie spraw spółki przez wszystkich wspólników oraz § 727 n. k.c., który jako zasadę przyjmuje rozwiązanie spółki z chwilą śmierci jednego wspólnika, musiałyby być uznane za szkodzące zdecydowanemu i elastycznemu zarządzaniu, a uznanie partnerów za niezastąpionych byłoby niezrozumiałe. Wspomniane przepisy pokazują, w jaki sposób dyspozytywne normy indywidualne określają ideę przewodnią typu spółki i w tym sensie jej istotę (Westermann, 1970, s. 108). Kompleksy norm zawdzięczają także idei przewodniej swój wewnętrzny układ, swoją strukturę rozumianą jako podział na poszczególne normy, które również są ze sobą powiązane podporządkowaniem przewodniej zasadzie (Westermann, 1970, s. 110–111). To z kolei wyjaśnia, dlaczego kompleksy norm zbudowane wokół idei przewodniej mogą być poddane wykładni „w sposób właściwy dla typu stosunku prawnego” i dlaczego w ten sposób można odpowiednio uzupełniać luki w prawie (Westermann, 1970, s. 111).

Dostrzeżenie idei przewodniej kompleksów norm, np. dotyczących spółki jawnej, i wyprowadzanie z nich cech typu stosunku prawnego takiej spółki jest szczególnie przydatne w prawie spółek. Odwołanie się tam do elementów przedmiotowo istotnych czerpanych z przepisu regulującego umowę spółki (np. art. 25, 157 itp. k.s.h.) przy ustalaniu typu spółki ewidentnie zawodzi. Sięgnięcie do cech wyprowadzanych z natury typu stosunku spółki w przywołany wyżej sposób okazuje się niewystarczające, ponieważ nie wyjaśnia, którym cechom nadać kluczowe znaczenie. Odwołanie się do cech typu spółki wywiedzione z idei przewodniej pozwala, po pierwsze, zachować całościowy obraz spółki, w szczególności w kontekście pytań o granice swobody kształtowania treści umowy. Będą one wyznaczone nie tylko przez przepisy bezwzględnie wiążące, semiimperatywne i zasady współżycia społecznego, ale także przepisy względnie wiążące, lecz tylko wówczas, gdy odejście od nich w umowie spółki zachwiałoby całą koncepcją typu spółki handlowej, która stanowi rozwi-

nięcie ustalonej idei przewodniej. Niewielkie odstępstwa w umowie od przepisów względnie obowiązujących nie są w stanie tego uczynić. Dalej posunięte odstępstwa, przeprowadzone w szerszym zakresie, należy odczytywać już nie jako realizację wolności wspólników do kształtowania stosunku spółki, ale jako podważenie typu spółki, który jest ograniczony przez zamknięty katalog spółek (Westermann, 1970, s. 110).

Uzasadnia to podjęcie na koniec próby sformułowania idei przewodniej kompleksu norm regulujących spółkę jawną. Będzie nią wspólne prowadzenie przez wspólników przedsiębiorstwa w większym rozmiarze pod własną firmą. W ślad za tym można zaryzykować podanie cech spółki jawnej, mając na uwadze, że przepisy dopuszczają od nich odstępstwa,

a w piśmiennictwie można dostrzec brak zgodności co do katalogu cech spółki jawnej (Szajkowski & Tarska, 2005, s. 172–181; Kidyba, 2013, s. 40 i n.; Kopaczyńska-Pieczniak, 2013, s. 37 i n.; Kruczałak, 1998, s. 50 i n.; Moskwa & Napierała, 2013, s. 172; Dumkiewicz & Matysiak, 2023, s. 243 i n.; Sołtysiński & Moskwa, 2016, s. 1004; Pyziół, 2019, s. 41 i n.; por. Promińska, 2012, s. 12). Będą nimi: podmiotowy charakter, osobowa struktura, przyznanie z mocy prawa reprezentacji spółki wspólnikom, zbieżność samowładztwa w spółce i odpowiedzialności wspólników, ich solidarna odpowiedzialność oraz zasada równego traktowania wspólników (Westermann, 1970, s. 108, 133 n.). Cechy te stanowiły barierę w próbach odejścia od ustawowego modelu spółki jawnej i wyznaczają granicę wolności zrzeszania się.

Przypisy/Notes

¹ W dalszej części na określenie prawa spółek handlowych będę używać również określenia skrótowego „prawo spółek” itp.

² W dalszej części na określenie spółki handlowej będę używać określenia skrótowego „spółka” itp.

³ Ustawa z 16.09.1982 r. Prawo spółdzielcze, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 648, dalej: pr.spółdz.

⁴ Autorzy używają określenia zbliżonego *Formzwang*.

⁵ Wyrok SN z 20.03.1965 r. III PU 28/64, OSNC, 1965, nr. 9, poz. 157.

⁶ Niemiecki kodeks cywilny z 18.08.1896 r., t.j. z 2.01.2002 r. ze zm., Federalny Dziennik Ustaw I S. 42, 2909; 2003.

⁷ Federalny Dziennik Ustaw I s. 1474 zm.

⁸ Systematyczny zbiór prawa federalnego 220.

⁹ Zob. wypowiedzi cytowane powyżej.

¹⁰ Pojęcie „własności” jest tożsame z pojęciem „natura”, dlatego dalej będę się posługiwał pojęciem natury stosunku.

Bibliografia/References

- Allerhand, M. (1998). *Kodeks handlowy. Komentarz. Orzecznictwo sądów polskich z lat 1936–1998. Przepisy wykonawcze i związkowe. Skorowidz*. Park.
- Borowy, B. (2022). W: Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*. C.H.Beck.
- Brzozowski, A., Jastrzębski J., Kaliński M., & Skowrońska-Bocian E. (2016). W: *Zobowiązania. Część ogólna*. Wolters Kluwer.
- Dumkiewicz, M., & Matysiak W. P. (2023). W: M. Romanowski (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo spółek osobowych*. Tom 16B. C.H.Beck.
- Gasiński, Ł. (2012). Kryterium natury spółki akcyjnej jako kryterium ograniczenia kształtowania treści statutu a projekt kodeksu cywilnego. W: T. Mróz, & M. Stec (red.), *Instytucje prawa handlowego w przyszłym kodeksie cywilnym*. Wolters Kluwer.
- Gasiński, Ł. (2014). *Granice swobody kształtowania treści statutu spółki akcyjnej*. Wolters Kluwer.
- Gawlik, B. (1971). Pojęcie umowy nienazwanej. *Studia Cywilistyczne, XVIII*.
- Guhl, T., Kummer, M., & Druey, J. N. (1991). *Das schweizerische Obligationenrecht*. Schulthess Polygraphischer Verlag.
- Gutowski, M., (2019). W: M. Gutowski (red.) *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz art. 353–626*. C.H.Beck.
- Herbet, A. (2008). *Spółka cywilna. Konstrukcja prawna*. C.H.Beck.
- Herbet, A. (2021). Założenia przyszłej regulacji umów o współdziałanie (ze szczególnym uwzględnieniem spółki cywilnej). *Transformacje Prawa Prywatnego*, (4).
- Katner, W. J. (2018). W: W. J. Katner (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*. Tom 9. C.H.Beck.
- Kidyba, A. (2001). *Atypowe spółki handlowe. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*. Zakamycze.
- Kidyba, A. (2013). *Handlowe spółki osobowe*. Wolters Kluwer.
- Kidyba, A. (2017). *Kodeks spółek handlowych. Tom I. Komentarz do art. 1–300* (wyd. 14). Wolters Kluwer.
- Kneihs, B., Bydlinski, P., & Vollmaier, P. (2011). *Einführung in das Österreichische Recht*. Facultas Verlag.
- Kopaczyńska-Pieczniak, K. (2013). *Pozycja prawna wspólnika spółki jawnej*. Wolters Kluwer.
- Kopaczyńska-Pieczniak, K. (2017). W: A. Kidyba (red.), *Kodeks spółek handlowych. Tom I. Komentarz do art. 1–150*. Wolters Kluwer.
- Kopaczyńska-Pieczniak, K. (2019). *Korporacja. Elementy konstrukcji prawnej*. Wolters Kluwer.
- Kruczałak, K. (1998). *Spółki handlowe*. Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- Kwaśnicki, R. L. (2010). *Swoboda w kształtowaniu treści umów i statutów spółek kapitałowych (na tle prawa niemieckiego)*. C.H.Beck.
- Lic, J. (2023). *Spółka jawna. Komentarz*, C.H.Beck.
- Litwińska, M. (2001). Typologia spółek w kodeksie spółek handlowych. *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, (2).
- Longchamps de Berier, R. (1938). *Zobowiązania*. Księgarnia Wydawnicza Gubrynicz i Syn.
- Łętowska, E. (2002). *Prawo umów konsumenckich*. C.H.Beck.
- Machnikowski, P. (2006). W: E. Łętowska (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań. Część ogólna*. Tom 5. C.H.Beck.
- Meier-Hayoz, A., & Forstmoser, P. (1998). *Schweizerisches Gesellschaftsrecht*. Stämpfli Verlag AG.
- Mincke, W. (2022). *Einführung in das niederländische Recht*. C.H.Beck.
- Moskwa, L., & Napierała, J. (2013). W: A. Koch, & J. Napierała (red.), *Prawo spółek handlowych. Podręcznik akademicki*. Wolters Kluwer.
- Nita-Jagielski, G. (2022). W: J. Bieniak, M. Bieniak, G. Nita-Jagielski, K. Oplustil, R. Pabis, A. Rachwał, M. Spyra, G. Suliński, M. Tofel, M. Wawer, & R. Zawłocki, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*. C.H.Beck.

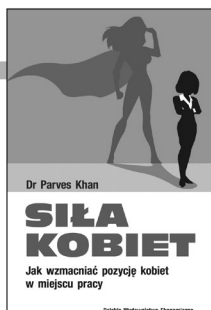
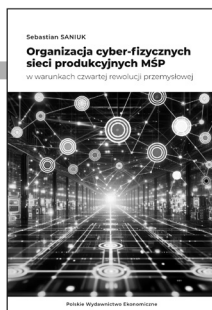
- Okolski, J., Modrzejewski, J., & Gasiński, I. (2000). Natura stosunku korporacyjnego spółki akcyjnej. *Przegląd Prawa Handlowego*, (8).
- Olejniczak, A. (2010). Przepisy ogólne. W: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*. Wolters Kluwer.
- Paulick, H. (1954). *Die eingetragene Genossenschaft als Beispiel gesetzlicher Typenbeschränkung, zugleich ein Beitrag zur Typenlehre im Gesellschaftsrecht*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Paulick, H. (1956). *Das Recht der eingetragenen Genossenschaft. Ein Lehr- und Handbuch*. Verlag C. F. Müller.
- Pecyna, M. (2003). *Kontrola wzorców umownych poza obrotem konsumenckim*. Wolters Kluwer.
- Pietrzykowski, K. (2017). Teoria wykładni prawa cywilnego według Eugeniusza Waśkowskiego. *Studia Iuridica*, (70).
- Podleś, M. (2015). W: M. Podleś, & L. Siwik, *Spółka cywilna w obrocie gospodarczym*. Wolters Kluwer.
- Promińska, U., & Kappes, A. (2020). W: W. J. Katner (red.), *Prawo gospodarcze i handlowe*. Wolters Kluwer.
- Promińska, U. (2012). W sprawie modelowej konstrukcji handlowych spółek osobowych. *Przegląd Prawa Handlowego*, (9).
- Pyziół, W. (2019). W: W. Pyziół, A. Szumański, & I. Weiss. *Prawo spółek*. C.H.Beck.
- Radwański, Z. (1981). W: Z. Radwański (red.), *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – Część ogólna*. Tom III. Cz. 1. Ossolineum.
- Radwański, Z. (1985). W: S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego. Część ogólna*. Ossolineum.
- Radwański, Z. (2003). *Zobowiązania. Część ogólna*. C.H.Beck.
- Radwański, Z. (2008). W: Z. Radwański (red.), *System prawa prywatnego. Prawo cywilne. Część ogólna*. Tom 2. C.H.Beck.
- Radwański, Z., & Panowicz-Lipska, J. (2012). *Zobowiązania. Część szczegółowa*. C.H.Beck.
- Romanowski, M. (2016). W: A. Szajkowski (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo spółek osobowych*. C.H.Beck.
- Safjan, M. (1993). Zasada swobody umów (uwagi wstępne na tle wykładni 353¹ k.c.). *Państwo i Prawo*, (4).
- Safjan, M. (2008). W: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 1–449¹¹*. Tom I. C.H.Beck.
- Sołtysiński, S. (1994). W: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks handlowy. Komentarz*. Tom I. C.H.Beck.
- Sołtysiński, S. (2012). W: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, A. Herbet, R. Gawalkiewicz, I. B. Mika, & M. Tarska, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz do art. 1–150*. Tom I. C.H.Beck.
- Sołtysiński, S., & Moskwa, P. (2016). W: A. Szajkowski (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo spółek osobowych*. Tom 16. C.H.Beck.
- Spyra, M. (2022). W: J. Bieniak, M. Bieniak, G. Nita-Jagielski, K. Oplustil, R. Pabis, A. Rachwał, M. Spyra, G. Suliński, M. Tofel, M. Wawer, & R. Zawłocki, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*. C.H.Beck.
- Strzępka, J., & Zielińska, E. (2015). W: J. Strzępka (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*. C.H.Beck.
- Szajkowski, A. (2023). Konstrukcja prawna spółki osobowej. W: M. Romanowski (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo spółek osobowych*. Tom 16B. C.H.Beck.
- Szajkowski, A., & Tarska, M. (2005). *Prawo spółek handlowych*. C.H.Beck.
- Szajkowski, A., & Tarska, M. (2012). W: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, A. Herbet, R. Gawalkiewicz, I. B. Mika, & M. Tarska, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz do art. 1–150*. Tom I. C.H.Beck.
- Szumański, A. (1999). Ograniczona wolność umów w prawie spółek handlowych. W: *Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej profesora Kazimierza Kruczałaka, Gdańskie Studia Prawnicze*, V.
- Szwaja, J. (1994). W: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks handlowy. Komentarz*. Tom I. C.H.Beck.
- Tarska, M. (2012). *Zakres swobody umów w spółkach handlowych*. C.H.Beck.
- Tarska, M. (2016). W: A. Szajkowski (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo spółek osobowych*. Tom 16. C.H.Beck.
- Tarska, M. (2022). Zasada wolności umów w prawie spółek. *Studia Prawa Prywatnego*, (3–4).
- Traple, E. (1997). Ochrona słabszej strony umowy a kontrola treści umowy ze względu na przekroczenie granic swobody umów i sposób zawarcia umowy. *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, (2).
- Trzaskowski, R. (2005). *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353¹ k.c.* Zakamycze.
- Ustawa z 16.09.1982 r. Prawo spółdzielcze, t.j. z 2021 r. poz. 648.
- Waśkowski, E. (1936). *Teoria wykładni prawa cywilnego. Metodologia dogmatyki cywilistycznej w zarysie*. Izba Adwokacka w Warszawie.
- Westermann, H. P. (1970). *Vertragsfreiheit und Typengesetzlichkeit im Recht der Personengesellschaften*. Springer Verlag.
- Włodyka, S. (1986). Spór o pojęcie kooperacji gospodarczej i umowy kooperacyjnej. *Państwo i Prawo*, (3).
- Włodyka, S. (2000). *Strategiczne umowy przedsiębiorców*. C.H.Beck.
- Zakrzewski, P. (2005). Cel spółdzielni. *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, (1).
- Zakrzewski, P. (2023). Wolność umów, czy wolność zrzeszania się w prawie spółek handlowych. *Krytyka Prawa*, 15(3).

Dr hab. Piotr Zakrzewski, prof. ucz.

Kierownik Katedry Prawa cywilnego i rodzinnego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Autor publikacji z zakresu prawa cywilnego, prawa spółek handlowych i prawa spółdzielczego.

Dr hab. Piotr Zakrzewski, prof. ucz.

Head of the Department of Civil and Family Law at the Faculty of Law, Canon Law and Administration of the John Paul II Catholic University of Lublin, author of publications in the field of civil law, commercial company law and cooperative law.

←
Zapowiedzi

Więcej informacji na:
www.pwe.com.pl